

РЭЦЭПЦЫЯ ЧЭХІЎ Ў БЕЛАРУСКАЙ МАСТАЦКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Вядома, што літаратурныя кантакты адбываюцца на шматлікіх узроўнях і маюць самыя разнастайныя формы. Сярод іх значнае месца займаюць нарысы аб вандроўках або мастацкае ўспрыняцце іншаземных краін і народаў. Практычна не заўважанай у беларускім літаратуразнаўстве застаецца беларуская мастацкая рэцэпцыя Чэхіі і чэхаў – народа, культурныя і літаратурныя ўзаемасувязі з якім маюць цікавы і рознабаковы характар. На цікавасць і перспектывынасць даследавання гэтай навуковай праблемы звяртала ўвагу вядомая даследчыца чэшскай літаратуры І. В. Шаблоўская [1, с. 39 – 46].

Беларускае Адраджэнне пачатку ХХ стагоддзя, нацыянальная літаратура гэтага часу шукалі падтрымкі ў іншых славянскіх народаў. Пра гэта сведчаць станоўчыя водгукі ў Чэхіі на з'яўленне першых беларускіх газет, твораў Цёткі, Я. Купалы і Я. Коласа, пераклады іх вершаў на чэшскую мову А. Чэрным [2, с. 116 – 122]. Разам з тым, аналіз публікацый у «Нашай ніве» сведчыць пра тое, што беларусы надзвычай цікавіліся культурай іншых славянскіх народаў. Дасягненні чэхаў у справе адраджэння роднай мовы і культуры, узровень нацыянальнай свядомасці і грамадзянскай адказнасці ўспрымаліся як прыклад для Беларусі. Вось што адзначаў у 1909 г. В. Ластоўскі з нагоды адозвы бургамістра Прагі да чэшскага грамадства скласці на чэшскія нацыянальныя школы грошы: «І... чэхі сложаць. <...> Чэхі – народ светлы, народ свядомы, каторы разумее, што справа грамадская, справа нацыянальная – гэта таксама

справа і кожнага грамадзяніна. Кожнага чэха паасобку. А ў нас доўгае паднявольнае жыццё асляпіла народ, адабрала ў яго характар, цвёрдасць, гордасць нацыянальную, <...> скалечыла ягоную душу» [3, с. 237]. Падобны погляд на Чэхаславакію выказаў таксама М. Багдановіч у артыкуле «Братъя чехи». Робячы экскурс у гісторыю чэшскага народа і вынікаў яго адраджэнскага руху, Ядвігін Ш. заклікае беларусаў у пачатку ХХ ст. вучыцца ў чэхаў «іх вытрываласці і тых спосабаў, якія яны ўжываюць цяпер для самаабароны ад няпрошаных апекуноў» [4, с. 298].

Я. Колас першы ў беларускай літаратуры стварыў вобраз чэха ў сваёй паэме «На шляхах волі». Народны паэт малюе вобраз афіцэра Яна Крочыка са шчырай сімпатыяй як прадстаўніка братняга славянскага народа. Настаўнік Крочык «шануе людскасці правы, не злоўжывае правам сілы» (тут і далей падкрэслена намі – М. Ч.) [5, с. 330] нават тады, калі ў складзе захопніцкай аўстрыйскай арміі ўступае на Вальшь, дзе жывуць героі паэмы. Крочык сам гаворыць пра сябе: «Я шанаваць людзей прывык, // я не гвалтоўнік, не насільнік, // я – славянін і ваш прыхільнік» [5, с. 335]. І людзі, якіх спачатку палохае варожы мундзір Крочака, разумеюць, што «ён не вораг славянину, бо ён таксама славянін», што «вельмі штучны іх раздор, <...> у нас працоўных з Віслы, Сожа, // з Уральскіх і Карпатскіх гор» [5, с. 336]. Я. Колас у вобразе Крочыка падкрэслівае тыповыя, а разам з тым істотныя рысы ў ментальнасці чэхаў – павагу да правоў чалавека, дэмакратызм, вернасць ідэі славянскага адзінства, якая асабліва актуальна гучала ў час сусветных войнаў.

Па дарозе на Сусветны кангрэс абароны культуры ў 1935 г. Народны паэт з захапленнем пісаў, што «з усіх краін, якія праехалі мы па дарозе ў Парыж, найлепшае ўражанне пакідае Чэхаславакія» [6, с. 79]. Эканамічны рост незалежнай славянскай дзяржавы, дасягненні ў культурным будаўніцтве ўспрымаліся Я. Коласам як прыклад для Беларусі. Падобны погляд на Чэхаславакію падзяляў і Я. Купала, які тройчы наведаў гэтую краіну. Павага Я. Коласа да Чэхіі, на наш погляд, выявілася і ў перакладзе на беларускую мову вядомай паэмы Т. Шаўчэнка «Ерытык», прысвечанай чэшскаму гісторыку і славісту П. Шафарыку, а таксама Я. Гусу. Пераклад паэмы «Ерытык» упершыню быў апублікаваны Я. Коласам у 1939 годзе і гучаў надзвычай надзённа, бо Чэхаславакія зноў перажывала драму нямецкай акупацыі.

Паэтычны вобраз «сэрца» Чэхіі, яе сталіцы – Прагі, першай у беларускай літаратуры стварыла Л. Геніюш. Мастачка слова адлюстравала незвычайную прыгажосць гэтага магічнага горада, які даў ёй прытулак на доўгія гады. Л. Геніюш асабліва захапляецца горадам увечары і ўначы, калі ў цішы лепей можна засяродзіцца, разгледзець яго прыгажосць. Наймілейшы пейзаж – Влтава і выгляд на Градчаны. Незвычайную прыгажосць вясчэрняй чэшскай сталіцы стварае паэтка ў вершы «Вечар над Прагаю». Л. Геніюш дакладна заўважае, што Прага імлістая, туманная, і гэтая акалічнасць надае гораду своеасаблівую афарбоўку. Імлістасць вельмі характэрна раніцою і ўвечары, калі места

выглядае заспаным або як бы знаходзіцца ў дрэмоце, а дамы нібы «ў хмары плывуць туманымі стрэхамі», «вежамі ў неба ўліраюцца сіняе». Вобразны малюнак Прагі ў Л. Геніюш лёгкі, празрысты, нібы створаны з наветра. Белья клубы дыму пакрываюць горад, быццам вэлюмам, ствараючы непаўторны воблік. Падобная мастацкая рэцэпцыя Л. Геніюш яднаецца з паэтычнай рэцэпцыяй Прагі выдатных чэшскіх пісьменнікаў.

Чэшскія майстры слова ўспрымаюць Прагу больш інтымна. І гэта натуральна, бо з гэтым месцам часта звязаны іх асабісты лёс. Але ж беларускую і чэшскую рэцэпцыю яднае галоўнае – апяванне Прагі як цуда, як старажытнай казкі, як чароўнага сну. Для Л. Геніюш Прага – гэта сівая мінуўшчына, са старажытнымі будынкамі, якія пад пяром беларускай паэтычнай адухаўляюцца і набываюць вобраз вартаўнікоў. Незлічоныя вежы ў горадзе нагадваюць паэтычныя людскія рукі, узнятыя ўгару падчас малітвы. Прыгожая архітэктура горада была тымі лекамі, з дапамогай якіх можна было пазбавіцца ад настальгіі. Часцей за ўсё старажытныя гатычныя вежы, што цягнуцца ў неба, Л. Геніюш успрымае як «нашы стройныя гаподі», паэтка нібы злучае Влтаву і Нёман. Прыгажосць краявідаў у Празе яна параўноўвае з роднымі, блізкімі яе сэрцу, беларускімі пейзажамі. Як «тапалёвую готыку» – менавіта так праз нацыянальнае светабачанне ўспрымае Л. Геніюш Прагу. Акрамя таго, беларуская паэтка адчувае даўнасць гістарычных і культурных повязяў нашых народаў. Л. Геніюш удзячна Чэхіі за кожнага беларускага сына і жадае быць пераемніцай справы ў імя Беларусі, наследуючы заветы яе слаўтага земляка Ф. Скарыны.

Працяглае знаходжанне ў Чэхіі дазволіць беларускай паэтыцы пазней даць у сваёй «Сповідзі» трапныя, крытычныя, далёка не адназначныя назіранні адносна асэнсавання самасвядомасці беларуса як славяніна ва ўзаемаадносінах з прадстаўнікамі іншых славянскіх народаў, у прыватнасці чэшскага. Разам з тым, блізкае знаёмства з чэхамі дапамагло Л. Геніюш убачыць сапраўдныя вартасці свайго народа: «У Чэхах я адразу адчула вельмі нямілую з'яву – там выразна не любілі т. зв. чужынцаў» [7, с. 244], «культура, якую я вынесла са свайго дому, нічоў не ўступала хвалёнай еўрапейскай. <...> народ наш не быў горшы ні ў чым за іх. <...> Вось каб нам даць такую самастойнасць, як маюць яны, і мы ўмелі б працаваць для сябе не горай за іх, бо й нашы людзі талковыя» [7, с. 244]. «Наогул, чэхі – гэта былі такія славяне, аб якіх мне ніколі не снілася. Славянства яны разглядалі не як расу, а як роднае па крыві брацтва з любоўю й вялікай надзеяй на яго ў будучыні. На граніцах славянства зрадзілася такая аж маліцвенная адданасць яму, аб якой, напрыклад, ніколі не думалі палякі, асабліва ў адносінах да нас» [7, с. 244],. <...> усё мне тут было новым, але не лепшым, чымсьці ў нас. <...>. Яны маглі плакаць, калі птушанятка ўпала з гнязда, і спакойна праходзіць міма чалавека ў бядзе. <...> кожным трэцім словам у гутарцы іхняй была «коруна». Тут не верылі так моцна ў Бога, як у маім краі, <...> здавалася мне, што ў нас сумленне, ахвярнасць, праўда ў адносінах да людзей куды вышэйшыя» [7, с. 245].

М. Танк, наведаршы сталіцу Чэхаславакіі пасля вайны, таксама ўбачыў Прагу праз вобразы, якія адлюстроўваюць беларускую стыхію: «Яшчэ відаць здалёк Градчан // гатыцкі дэс святога Віта» [8, с. 65]. Сімвал Чэхіі – Прагу, яе візітоўку – Карлаў мост Максім Танк успрымае ў вобразным і рэальным свеце як злучыва паміж «небам з і зямлёй», «між песнямі старой і новай».

Услед за Л. Геніюш і Р. Барадуліну пазней уявіцца знешні воблік Прагі не інакш, як «тапалёвая готыка». Менавіта так называецца цыкл ягоных вершаў, які з'явіўся пасля наведвання Чэхаславакіі (1982). Беларускі паэт спявае гімн старажытным каменням, якія трымаюць на балючых плячах прыштыя вякі («Маленне камянёў»), блукае па знакамітай Златай вуліцы, па-свойму асэнсоўваючы яе назву («Залатая душа»), шукае Скарынавы сляды і прамснні яго сонца на вежах. Варта звярнуць увагу на цікавы момант. Пачатак верша «Зноў Прага з пальцамі дажджу» Р. Барадуліна мае перазовы з вершам чэшскага паэта-авангардыста В. Незвала, які ў 1936 г. выдаў зборнік пад назвай «Praha z prsty dešte» («Прага з пальцаў дажджу»). Гэта сведчанне таго, што Р. Барадулін быў знаёмы з асобнымі творамі чэшскай літаратуры, а таксама з уласна чэшскай рэцэпцыяй Прагі і Чэхіі.

Уважлівыя назіранні беларускага паэта над чэшскай сталіцай дапамагаюць яму трапіна заўважыць, што гэта горад не толькі высокіх дахаў, але яшчэ і кошак. У вершы «Вечаровае развітанне» Р. Барадулін падкрэслівае, што кот у Празе сімвалізуе дух сярэднявечча, своеасаблівы і нязменны атрыбут гэтага месца. Рэцэпцыя беларускага паэта супадае з успрыняццем Прагі Я. Сейфэрта, шчырага і адданага аматара свайго горада, які таксама назваў яго «месцам стрэх і кошак» («Вечар у семінарскім садзе»). Звыклія ўяўленні аб Чэхіі як краіне гатычных вежаў і шматлікіх іншых помнікаў самых розных стыляў узбагачаюцца своеасаблівым мастацкім успрыняццем Р. Барадуліна. У параўнанні з чэшскімі мастакамі слова, якія «афарбоўваюць» Прагу ў спакойныя, стрыманыя колеры – белы, блакітны, попелны, Р. Барадуліну гэты горад здаецца незвычайна яркім, як «святочная паштоўка». Беларускі паэт пашырае пазычанае ўяўленне пра «вастрастрэнную» Чэхію, ствараючы ўласныя арыгінальныя метафары (край, дзе «рабіны-дамы тлеюць «полымнаверхія»). Р. Барадулін прыслухоўваецца да гукаў і слоў чэшскай мовы, выяўляючы яе глыбінную сутнасць, у якой, па слухным выразе паэта, «першаславянствам пахне фраза неперакладаемая» [9, с. 303]. Народны паэт Беларусі асабліва звяртае ўвагу на славянскую сутнасць Чэхіі ўвогуле, дзе, нягледзячы на іншаземную культурную экспансію, «Сусед прыцішыць не паспее // славянскі голас, вочы, рукі» [9, с. 306]. Чэшскі край аб'ядноўваецца з Беларуссю не толькі славянскім каранем, але і канкрэтнымі трагічнымі старонкамі з нядаўняй гісторыі. Вершы беларускага паэта пра чэшскую Хатынь – вёску Лідзіцэ, канцлагер у Тэрэзіне – яскравае таму пацверджанне.

Не менш цікавы матэрыял для асэнсавання асаблівасці ўспрыняцця Чэхіі (і асабліва Прагі) даюць раман-эсэ А. Лойкі «Францыск Скарына, або Сонца Маладзёковае», паэзія Л. Дранько-Майсюка, С. Панізніка і інш.

Беларускі вобраз Чэхіі – адметны. У ім не толькі ўлюблёнасць у старажытную гісторыю Чэхіі, яе народ, але і падкрэсліванне сугучнасці лёсаў абодвух народаў, намаганне ўбачыць прыклад для пераймання, нарэшце – вера ў свае магчымасці. Пры ўсім гэтым трэба адзначыць, што беларускую рэцэпцыю Чэхіі і чэхаў яднае тое, што, незалежна ад краіны і мовы, чужое заўсёды спасцігаецца і выяўляецца праз прызму любові да роднага краю, праз спецыфічнае беларускае ўспрыняцце, праз асэнсаванне свайго месца сярод славянскіх народаў.

Літаратура

1. Шаблоўская І. В. Сусветная літаратура ў беларускай прасторы: Рэцэпцыя. Тыпалогія. Кантакты. Мінск, 2007.
2. Чмаравя М. Шляхі ўзаемнага пазнання: беларуская літаратура ў Чэхаславакіі (1920 – 1945). Магілёў, 2004.
3. Ластоўскі В. [З нашага жыцці] / В. Ластоўскі. Выбраныя творы / Уклад., прадмова і каментарыі Я. Янушкевіча. Мінск, 1977.
4. Ядвігін Ш. В. Марцінкевіч у практычным жыцці // Ядвігін Ш. Выбраныя творы. Мінск, 1976.
5. Колас Я. На шляхах волі // Колас Я. Збор твораў: у 14 т. Т.10. Мінск, 1976.
6. Колас Я. Падарожжа ў Парыж // Колас Я. Збор твораў: у 12 т. Т. XI. Мінск, 1964.
7. Геніюш Л. Выбраныя творы. Мінск, 2000.
8. Танк М. Збор твораў: у 6 т. Т.2: Вершы і паэмы. 1945 – 1954. Мінск, 1978.
9. Барадулін Р. Выбраныя творы: у 2 т. Т.2: Вершы, паэмы, радкі дарог. Мінск, 1984.